

BİRLEŞEN UFUKLAR: BALKAN ÜLKELERİ ORTAK HAFIZASI OLARAK ARŞİV KAYNAKLARI (CONCURRENT HORIZONS: ARCHIVE RESOURCES AS SHARED MEMORY OF BALKAN COUNTRIES)

Doç. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ³⁶⁹

Özet

Arşiv kaynakları, insanlığın ortak miraslarından birisidir. İnsanlığın hafızası, geçmişinin delili, geleceğin teminatı olan; milletlerin, kurumların, devletlerin geçmişi ve geleceği ile ilgili önemli bilgi barındıran arşiv kaynakları, milli nitelik taşımakta birlikte insanlığın entelektüel bilgi birikiminin birer parçasıdır. Balkan uluslarının birlikte oluşturduğu bu ortak mirası paylaşmaları, bu coğrafyada yaşayan ulusları birbirine yaklaştıracak ve varlıklarının güvencesi olacaktır. Hep birlikte güçlü Balkanları yaratmak bu ortak miras üzerinden olabilir. Balkanlar sınırlarla bölünmüş olsa da, bu ulusların ellerinde bulunan arşiv kaynakları sınırların ötesinde Balkan uluslarının aralarında ne kadar karışmış olduklarına tanıklık etmektedir. Bu ortak miras, Balkan ulusları tarafından birlikte değerlendirildikçe yüzyıllar değer kazanacak, gelecek sınırların ötesinde güçlü birliklilikleri doğuracaktır. Çünkü geçmişsiz gelecek yoktur. Balkan ülkelerinin geleceği ve birlikliliği bu ortak mirasın paylaşımıyla güç kazanacaktır. Her Balkan ulusunun kimliği bu mirasta saklıdır. Arşiv kaynakları medeniyetlerin belgeleridir ve bu belgeler izleri silinemeyen medeniyetlerin insanlığa bıraktığı mirasıdır. Her millet, diğer milletlerin mirasçısıdır. Balkan ülkeleri sınırlara sığmayacak kadar geniş bir birikime sahiptir. Balkan uluslarının aralarında ne kadar karışmış olduklarına tanıklık eden bu arşiv kaynakları birlikte kullanılmalıdır. Geçmişe tanıklık eden, geleceğe ışık tutacak ve Balkan uluslarını sınırların ötesinde ufukta birleştirecek olan ortak hafızayı oluşturan arşiv kaynakları, teknolojinin sağladığı olanaklardan yararlanılarak paylaşılmalıdır. Paylaşımı kolaylaştıran teknolojiyi kullanarak arşiv kaynakları ortak kullanım için sayısallaştırılabilir. Arşiv kaynaklarının paylaşımı için Balkan ülkeleri arasında sayısallaştırma çalışmalarında iş birliği yapılarak ortak projeler geliştirilebilir. Ortak arşiv kaynakları mirasımızı bilgi ve iletişim teknolojileriyle korumak ve paylaşmak mümkün, ancak bu ortak zenginlik yok olduğunda bunları geri getirmek mümkün değildir. Balkan ulusları, bu mirası bir araya getirip birlikte

³⁶⁹ Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi ve Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi (BEYAS) Koordinatörü
e-posta: ozdemirci@ankara.edu.tr

kullanmadıkça bir yanları hep eksik kalacaktır. Bildiride ortak hafıza olarak arşiv kaynaklarının boyutlarından bahsedilecek ve bu ortak mirasın birlikte kullanımı konusunda yapılması gerekenler üzerinde durulacaktır.

Abstract

Archive resources are the common heritage of mankind. Archive resources, which are the memory of humanity, evidence of the past, assurance of the future, having crucial information on the past and future of nations, institutions and states, carry national features; but they also are the parts of intellectual and cumulative information of humanity as well. Sharing mutual heritage of Balkan nations enable people who live in this geography to become close each other and ensure of their presence. Creating a powerful Balkan country al together can be real over this idea. Balkan lands were divided into boundaries; nevertheless, archives resources that the nations have there are witnessing to intimacy with each other. This shared heritage as evaluated by Balkan nations together centuries will gain worth, the future will create powerful solidarity beyond boundaries; because there would be no future without a past. The future and the unity among Balkan countries will gain power with sharing common heritage. Identity of each Balkan nation is embedded in this heritage. Archive resources are the records of civilizations and also the heritage passed by civilizations which their traces cannot be erased. Each nation would be inheritor of the other. Balkan countries have accumulation of effusive knowledge wide enough to accommodate beyond the size of the borders. Archive resources witnessing to intimacy with each other should be used together. Archive resources witnessing to the past will light the way for the future and combine the horizons of the mutual memory should be shared through the benefits provided by technology. Archive resources can be digitalized for common use by technology which makes sharing easy. Cooperation and common projects in digitization works can be developed to share archive resources among Balkan countries. Common archive resources heritage can be saved and shared through information and communication technology but it can not be returned when this common wealth disappear. Unless the Balkan countries get together to use this heritage one parts of each nation will always be missing. In the proceeding, the extents of archive resources as a common memory will be mentioned and what necessities are needed about use of shared heritage will be stressed.

Giriş

Yugoslavya'nın dağılması ile Balkanlar'daki tüm dengeler sarsılmış ve bu süreçte ortaya çıkan istikrarsızlık uluslararası barış açısından da tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Bölge 1990'lı yıllarda tahripkar savaflara ve etnik temizliğe maruz kalmış ve ancak uluslararası müdahale sonunda bugünkü barış ve istikrar ortamı sağlanmıştır. Karadağ'ın 2006, Kosova'nın da 2008 yılında bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile Balkanlarda yeni bağımsız devletlerin sınırları kesinlik kazanmıştır (Balkanlar ile..., 2010). Balkan ülkeleri, kendi kimlikleriyle tarih sahnesinde ve dünya haritasında yerlerini almıştır. Günümüzde Balkan coğrafyasında yer alan 13 ülke bulunmaktadır (Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Kosova, Makedonya, Karadağ, Sırbistan, Moldova, Romanya, Slovenya ve Türkiye).

Balkanlar, coğrafi, siyasi, ekonomik açıdan olduğu kadar, tarihi ve kültürel bağlar bakımından da Türkiye için öncelik taşımaktadır. Türkiye'nin Balkanlara yönelik politikasının temel amaçlarını, tarihi, kültürel ve insani bağlarının da bulunduğu bölge ülkeleri ile ikili ilişkileri her alanda en güçlü düzeyde tutmak, mevcut barış ve istikrar ortamını güçlendirmektir. Bir bölge ülkesi olarak Türkiye, Balkan ülkeleri ile ikili ilişkilerine büyük önem vermekte ve bölge ülkelerinin tümüyle iyi ilişkiler sürdürmektedir. Türkiye ve Balkan ülkeleri halkları arasındaki tarihsel bağlar günümüze kadar devam edegelmiştir. Türkiye, bölgenin geleceğine en fazla katkıyı Balkan ülkelerinin sağlayabileceği inancında olup bu anlayışla Balkanlar'daki özgün işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi üzerinde de hassasiyetle durmaktadır (Balkanlar ile..., 2010).

Türkiye, bölgesel konuların ele alınarak, bölgesel çözüm yollarının üretilebileceği üst düzey siyasi işbirliği forumu olarak gördüğü Güneydoğu Avrupa Ülkeleri (GDAÜ) İşbirliği Sürecine*, bölgenin özgün sesi ve ortak iradesi olması nedeniyle özel önem vermektedir.

* Bölge ülkelerinin kendi aralarındaki işbirliğini geliştirme ve Güneydoğu Avrupa'ya kalıcı istikrar getirme yönündeki iradelerinin sembolü olarak görülen Güneydoğu Avrupa Ülkeleri (GDAÜ) İşbirliği Süreci, Türkiye, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Makedonya Cumhuriyeti, Romanya, Sırbistan Yunanistan, Hırvatistan, Moldova ve Karadağ'ın tam üye olarak katılımıyla oluşturulmuştur (Güneydoğu Avrupa..., 2010).

Türkiye, bölgesel barışın ve istikrarın pekiştirilmesi ve bölge ülkeleri arasında işbirliği ortamının daha da geliştirilmesi amacıyla hayata geçirilen Bölgesel İşbirliği Konseyi (BİK)'nin * önemini teyit etmektedir. Türkiye, BİK çerçevesinde yapılacak faaliyetlere desteğini sürdürmeyi istemektedir.

İnsanlığın Ortak Mirası Olarak Arşivler

Arşiv kaynakları, insanlığın ortak miraslarından birisidir. İnsanlığın hafızası, geçmişinin delili, geleceğin teminatı olan; milletlerin, kurumların, devletlerin geçmişi ve geleceği ile ilgili önemli bilgi barındıran arşiv kaynakları, milli nitelik taşımakla birlikte insanlığın entelektüel bilgi birikiminin birer parçasıdır.

Genel bir olgu olarak belge ve arşiv çalışmaları, toplumları ve devleti oluşturan kurumların ürettiği belgelerin yönetimine ilişkin gerçekleştirilen, idari, tarihi ve sosyal içerikli planlı-bilinçli enformasyon hizmetleridir. Bu da belge ve arşiv olgusunun üç temel özelliğini ortaya koymaktadır;

1. Toplumun, kurumların, devletin geçmişi ve geleceği ile ilgili bir çalışma alanıdır.
2. Planlı ve bilinçli yapılması ve yürütülmesi gereken enformasyon hizmetleridir.
3. Milli niteliği ile birlikte insanlığın entelektüel bilgi birikiminin parçalarını oluşturmaları nedeniyle evrensel boyuta sahiptir.

Gerçekten de arşivlerin görevi; toplumların, kurumların, devletlerin sürekliliğini sağlamak ve insanlığın entelektüel bilgi birikimini geleceğe aktararak geçmişine ışık tutmaktır.

Arşivlerin örgütleniş biçimi toplumlara ve devletlere göre değişebilir ama varlığı ve gereği değişmez. Onun için evrensel, önemli ve zorunlu bir kurumdur. Arşivlerin varlığını sürdürmesi ve üstlendiği önemli işlevlerini yerine getirebilmesi, toplumsal ve yönetsel gelişmelerle birlikte sürekli kendini yenilemeyi gerektirmektedir.

Belge ve arşiv işlemleri insanlığın başından beri var olagelmıştır. Yani arşivcilik bütünüyle modern bir olgu değildir. Ancak eski toplumların ve kurumların modernizasyonu ile birlikte arşivler de sürekli yenilenmektedir (Özdemirci, 2009b, s.189).

* Uluslararası toplum, 1999 yılında Güneydoğu Avrupa ülkelerinin barışı ve demokrasiyi teşvik etmeye, insan haklarına saygı göstermeye, ekonomik refaha yönelik gayretlerinin kuvvetlendirilmesi amacıyla Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paketi'ni hayata geçirmiştir. 1999 yılında hayata geçirilen İstikrar Paketi'nin (İP) beklentilere cevap verememesi üzerine 27 Şubat 2008 tarihinde Sofya'da yapılan son İP Toplantısı ile İP kapanmış ve Bölgesel İşbirliği Konseyi (BİK) aynı gün resmen faaliyete geçmiştir. BİK üyeleri, GDAÜ katılımcı ülkeleri (Türkiye, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Moldova, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan), BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK), AB Troykası, donör ülkeler, uluslararası kuruluşlar ile uluslararası mali kurumlardan oluşmaktadır. Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci'nin (GDAÜ) siyasi şemsiyesi altında çalışan BİK'in Balkanlar'daki genel durumu bilen ve düzenli takip eden yegane kuruluş olması amaçlanmakta ve bölgeye yönelik çok taraflı projelerin eşgüdüm merkezi haline dönüşmesi planlanmaktadır (Bölgesel İşbirliği..., 2010).

*Birleşen Ufuklar, Balkan Ülkeleri Ortak Hafızası Olarak Arşiv Kaynakları
(Concurrent Horizons: Archive Resources As Shared Memory of Balkan Countries)*

Milli arşivler ise ülkelerin bağımsızlık simgeleridir. Genellikle bilgi merkezleri açısından ülkelere baktığımızda iki tane öncelikli ve vazgeçilmez kurum vardır. Bunlardan birisi milli arşiv, diğeri de milli kütüphanedir. Milli kütüphane ülkenin kültürel kaynaklarını; milli arşiv ise devletin resmi kayıtlarını barındıran kuruluş olarak ortaya çıkar ve ülkelerin bağımsızlık simgelerini oluştururlar. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra yeni devletler kurulduğunda hep şu eksiklik hissedilmiştir, bu devletler varlıklarını sürdürebilmek, geçmişlerini ortaya koyabilmek için milli arşive ve milli kütüphaneye ihtiyaç olduğunu hissetmişlerdir ve bu çerçevede II. Dünya Savaşından sonra tüm ülkeler bir milli arşiv kurma yarışına girmişlerdir. Çünkü bu kurumlar olmadan ülkelerin bağımsızlıklarını sürdürmelerinin zorluğu ortaya çıkmıştır (Özdemirci, 2009a, s.4).

Aynı durum Balkanlarda yakın geçmişte yaşanmıştır. Balkanlarda kurulan bağımsız devletler milli arşivlerini oluşturma konusunda hiç zaman kaybetmemişlerdir. Bugün 13 bağımsız devletin bulunduğu Balkanlarda milli arşivi olmayan ülke bulunmamaktadır.

Bu ülkelerin milli arşivleri Uluslararası Arşiv Konseyi (International Council on Archives-ICA)'nin A kategorisi üye ülkeleri arasında yer almaktadır (bkz. Ek: Balkan Ülkeleri Milli Arşivleri). Bu ülkeler aynı zamanda arşiv alanında Avrupa ülkeleri arasında işbirliğini güçlendirmek ve bu bölgede ICA'nın program ve politikalarını yürütmekten sorumlu olan Uluslararası Arşiv Konseyi Avrupa Kolu (European Regional Branch of the ICA-EURBICA) Yönetim Kurulu üyesidir (ICA's Members, 2010).

Birinci el bilgi kaynaklarını bulunduran milli arşivler, insanlığın entelektüel bilgi birikiminin birer parçasıdır. Dünya olarak düşünülduğünde ve tüm ülkelerin arşivleri bir araya getirildiğinde insanlığın entelektüel bilgi birikimini oluştururlar. Bu açıdan baktığımızda bilgi merkezi olarak arşivlerin ne kadar önemli boyutları olduğunu görürüz. O halde arşivlerimize daha fazla önem vermek durumundayız (Özdemirci, 2009a, s.4).

Arşivler öncelikle ait oldukları ulusların, ikinci olarak dünya medeniyetlerinin tarihi için temel kaynak niteliğindedir. Ulusların geçmişten geleceğe uzanan devamlılıkları, ancak arşiv belgelerinin düzenli, sistemli ve erişilebilir hale getirilerek kullanılmasıyla sağlanabilir. Ortaya çıkan meselelere arşiv belgelerinin ışığında doğru çözümler aranabilir. Arşiv belgeleri ortak geçmişin, ortak kültür mirasının ürünüdür. Bu ortak geçmiş ve miras gelecek nesillere ancak birinci el bilgi kaynakları olan arşiv belgeleriyle aktarılabilir. Uluslar açısından bakıldığında kültür coğrafyası, ekonomik ve siyasi coğrafyadan daha güçlüdür. Bir ulusun büyüklüğü, günümüzde yalnızca politik ve siyasi sınırlarıyla değil, bunun üstünde kültür zenginlikleriyle, sınırların ötesinde diğer uluslarla birliktelikleriyle ölçülmektedir. Bu

ortak kültürel ve entelektüel miras ulusları sınırların ötesinde birbirine bağlar ve ayakta tutabilir, tüm dünya ulusları ile birlikte yaşama bilinci kazandırır.

Türkiye Cumhuriyeti ve Balkan Ülkeleri Arşivlerinin Boyutu

Balkan ülkelerinin milli arşivlerinin her birinde diğerlerini de ilgilendiren arşiv belgeleri vardır. Ortak bir geçmişten kaynaklanan bu durum, Balkan ülkelerinin sınırlarının ötesinde birlikte olmaya zorlamaktadır. Balkan ülkelerinin bunun farkında olarak hareket etmesi gerekmektedir.

Bugün Osmanlı İmparatorluğundan sonra kurulan devletler, bağımsızlıklarını tescilleyebilmek ve sınırlarını belirleyebilmek için Osmanlı Arşivi'ne başvurmak zorunda kalmıştır (Özdemirci, 2009a, s.4).

Balkanlar, Avrupa, Kafkasya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin tarihinin önemli kaynaklarından birisi İstanbul'da bulunan Osmanlı Arşivi'dir. Osmanlı Arşivi'nde yer alan yaklaşık 135 milyon belgenin önemli bir kısmı bu bölge ülkelere aittir. Böylesine geniş bir coğrafya ışık tutan ve insanlığın ortak kültürel mirası olan Türk arşivleri, bu potansiyelinden dolayı "milli" olmasının yanı sıra "milletlerarası" bir arşiv olma özelliğine sahiptir (Sarınay, 2009, s.219). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Balkanlar, Ortadoğu ve Avrupa ile ilgili arşiv belgelerine ilişkin bilgi, Sarınay (2009, s.219-239)'ın bildirisinde; Tapu Tahrir Defterleri, Temettuat Defterleri, Mühime Defterleri, Name-i Hümayun Defterleri, Muahedeler Tasnifi, Hatt-ı Hümayun Tasnifi, İrade Tasnifleri, Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri başlıkları altında özetlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nden devraldığı zengin tarihi mirasla bugün dünyanın en zengin arşivlerine sahip ülkelerden birisidir. Bu zengin arşiv kaynakları yalnız Türkiye'nin değil, bugün bağımsız devlet kurmuş Balkan, Orta ve Yakın Doğu, Akdeniz, Kuzey Afrika ve Arap uluslarının milli ve ortak tarihlerinin belirlenmesinde ve yazılmasında başvurulacak temel kaynak niteliğindedir.

Bugün birçok ülkenin arşivlerinde Osmanlı Dönemine ait arşiv materyali bulunmaktadır. Bu ülkelerin başında Balkanların geldiği rahatlıkla söylenebilir. Arşivlerinde Osmanlı dönemine ait belge olmayan Balkan ülkesi yoktur. Yüzyıllarca birlikte yaşayan, bugün ise ayrı devletler olan Balkan Devletleri ve Türkiye arşivlerinde bütün Balkanların tarihi kaynakları bulunmaktadır.

Makedonya'nın değişik şehirlerinde bulunan kütüphane ve arşivlerinde 9 koleksiyonda 1231 Türkçe el yazması eser bulunmaktadır. Ayrıca Türkçe el yazması eserlerin kadar da Arapça ve Farsça eserler vardır. Makedonya'da bulunan eserlerin bir kısmının dünyada tek nüsha olduğu (Aydemir, 2009, s.69-75) göz önüne alınırsa Balkanlarda bulunan kültürel mirasın önemi daha iyi anlaşılacaktır.

*Birleşen Ufuklar, Balkan Ülkeleri Ortak Hafızası Olarak Arşiv Kaynakları
(Concurrent Horizons: Archive Resources As Shared Memory of Balkan Countries)*

Türkiye ve Balkan ülkeleri ilişkilerinin bir dönemini gözler önüne seren ve aydınlatan bu belgeler, aynı zamanda dünya tarihinin eksiksiz yazılıp anlaşılabilmesi için de birinci elden orijinal kaynaklardır. Balkanların barış ve beraberlik içerisinde yaşamasının ipuçları da bu belgelerin ortaya çıkartılıp, hizmete sunulmasıyla elde edilebilir.

Bu belgeler yüzyıllarca kader birliği ettiğimiz milletlerle bilgi ve düşünce alışverişine sebep olurken, birbirimizi anlamaya ve kaynaşmamıza sebep olabilecek en sağlam ve zengin kaynaklar olarak da gösterilebilir. Asırlarca aynı ortak devleti ve tarihi paylaşan Türkiye ve Balkan ülkelerinin yakın işbirliği içerisinde bulunması hem bölgesel hem de küresel barış açısından büyük önem taşımaktadır.

Balkanlar Türkiye için birçok açıdan – siyasi, güvenlik, ekonomik, coğrafi vb.- önemli olduğu kadar, tarihi ve kültürel açılarından da çok önemlidir. Bugün Balkan ülkelerinin hepsinin tarihi geçmişi Türkiye'den ayrı tutulamaz. Türk tarihinin büyük bir dönemi de Balkanlarda yazılmıştır. Balkanlar, Türkiye için olduğu kadar Avrupa için de bir köprü görevi görmektedir. Balkanların barış ve istikrar içerisinde olması yalnızca Türkiye için değil, Avrupa ve daha geniş anlamda da Dünya için çok önemlidir.

Mackinder 1890 yılında yazdığı bir yazıda şunları öne sürmüştür: "Politika'nın seyri iki grup gücün ürünüdür; harekete geçiren güç ve yönetme gücü. Harekete geçiren güç geçmişten gelir, tarih içinde bir ulusun karakterine ve geleneğine yerleşmiştir (Gray ve Sloan, 2003, s.3).

Tarih içerisinde Balkan uluslarının karakterleri ve gelenekleri birbirlerinden çokça etkilenmiştir. Bu etkileşim son derece dinamik bir durumdur ve tarihi süreç içerisinde gelişen alışverişin bir sonucudur. Bu alışverişin ana kaynaklarından bir tanesi de şüphesiz arşivlerimizdedir.

Balkan ülkeleri arasındaki işbirlikleri arzu edilen düzeyde olmamasına karşın, söz konusu ülkeler çok zengin ortak kültürel mirasa sahiptir. Kültürel zenginliği oluşturan entelektüel kaynaklardan birini de hiç kuşkusuz arşiv belgeleri oluşturmaktadır.

Balkanlarda son yıllarda yaşanan savaşlar ve ihmal ne yazık ki Balkan uluslarının ortak kültürel kaynaklarının yok olmasına ve azalmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda trajik olaylar da yaşanmıştır. Reildmayer* 1995 yılında kaleme aldığı yazıda Bosna'da yaşananlarla ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır;

* Andras Riedlmayer Harvard Üniversitesi Güzel Sanatlar Kütüphanesi İslam Sanatı ve Mimarisi Dokümantasyon Merkezi Müdürüdür. Osmanlı Tarihi konusunda öğrenim görmüştür.

"Bosna'da savaşın başlamasından bu yana üç yıl oldu. Sürdürülen vahşetin ve kurbanlarının ıstırabının haberleri arasında bir başka büyük kayıp, genelde fazla dikkat çekmeden geçiliverdi: Bosna tarihinin yazılı kayıtlarının yok edilmesi (Riedlmayer, 1995a, s.18; 1995b, s.337).

"Bosna'nın Ulusal ve Üniversite Kütüphanesi, 25 Ağustos 1992'de top ateşi-ne tutuldu ve yakıldı. Yangından önce kütüphanenin 155.000 nadir basma ve yazma eserlerden oluşan 1,5 milyon ciltlik bir koleksiyonu vardı. Ülkenin ulusal arşivleri, Bosna'da yayımlanan gazete, kitap ve dergilerin nüshaları ve Saraybosna Üniversitesi koleksiyonları da orada muhafaza ediliyordu. Ulusal Kütüphanenin yakılmasından üç ay önce, Güneydoğu Avrupa'nın en büyük İslam ve Musevi el yazmaları ve Osmanlı belgeleri koleksiyonuna sahip olan Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü, fosforlu bomba saldırısına uğramış ve yakılmıştı. Kayıplar arasında Arapça, Farsça, İbranice ve Adzamijski (yani Arap harfleriyle yazılan Bosna Slavcası) 5.263 adet ciltli el yazması; Bosna'nın 5 yüzyıllık tarihinin başlıca birincil kaynakları olan 7.000 Osmanlı belgesi; 19. yüzyıl kadastro kayıtları koleksiyonu; ve Osmanlı dönemine ait gerek özel şahıslardan, gerekse yabancı kuruluşlardan değişimle elde edilmiş mikrofilm içereren 200.000 belge bulunmaktaydı. Enstitünün basılı kitap koleksiyonu da bölgede bu konudaki en kapsamlı kütüphaneydi. Kataloguyla ve devam eden çalışmalarla birlikte yok edildi" (Riedlmayer, 1995b, s.337).

Riedlmayer (1995b, s.338-339), bu yok edilmişin amacını da şu cümlelerle dile getirmektedir; "Bütün Bosna'da kütüphanelerin, arşiv, müze ve kültürel kuruluşların yok edilmek üzere hedef alınmasının gayesi, gelecek kuşaklara, bir zamanlar Bosna'da ortak bir mirası paylaşan farklı etnik ve dini geleneklere sahip insanların birlikte yaşadığını hatırlatabilecek kitap, belge ve sanat eseri gibi maddi tanıkların ortadan kaldırmaktır. Bu kayıtlar, orada bir zamanlar Sırp olmayanların da yaşadığının ve mülk sahibi olduğunun, tarihsel köklerinin orada bulunduğunun kanıtıydı. Bu, insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğu gibi, uluslararası hukuk ve antlaşmaların çiğnenmesi anlamına gelmektedir".

Geçmişin yok edilmesini geri çevirmek için de bir çağrıda bulunmaktadır; "Şarkiyat Enstitüsü'nü yok eden yangında yitirilen el yazmaları ve belgelerin birçoğu araştırma ve değişim projeleri için mikrofilme alınmıştı. Yabancı kütüphane ve araştırma kuruluşlarındaki bu mikrofilm kopyaları, yabancı bilim adamlarının desteğiyle, yeniden inşa edilmiş bir Enstitünün temelini oluşturabilir. Geçmişin yok edilmesini geri çevirebilecek bazı araçlar elimizin altındadır" * (Riedlmayer, 1995b, s.340).

* Bu mikrofilmilerin nerede olduğunu bilen okuyucuların yazara bağlantı kurlmaları rica olunur (c/o Fine Arts Library, Harvard University, Cambridge MA 02138; e-mail:

*Birleşen Ufuklar, Balkan Ülkeleri Ortak Hafızası Olarak Arşiv Kaynakları
(Concurrent Horizons: Archive Resources As Shared Memory of Balkan Countries)*

Bundan sonra da bu yok oluşun önüne geçilebilmesi için Balkan ülkelerinin işbirliği yapması kaçınılmazdır.

Arşiv belgelerine sahip çıkma konusunda unutulmaması ve ders alınması gereken bir tecrübe de ülkemizde yaşanmıştır. Kişisel bilgisizlikten belgenin kıymet ve öneminin anlaşılıp algılanamamasından kaynaklanan bir sorumsuzluk örneği olarak, çoğu Maliye Vekaletine ait olmak üzere Osmanlı dönemine ait arşiv materyali niteliğindeki belgeler 1931 yılında Bulgaristan'a hurda kağıt olduğu gerekçesiyle satılmıştır (Bugaristan'daki Osmanlı Evrakı, 1994, x-xii).

1923 Lozan Barış Anlaşmasının 'Ahkâmı Muhtelif'e' başlıklı V. Kısımında 'Ahkâmı Umumiye' altında yer alan 39. maddesi dikkat çekicidir. Balkan ulusları ortak kültür mirası olarak arşiv kaynaklarını ilgilendiren bu madde aynen verilmiştir:

"MADDE 139- Mülki, adli veya mali idarelere ait ve idari evkafa müteallik olup Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprağın Hükümetini munhasıran alakadar eden ve Türkiye'de bulunan evrak, defatir, planlar, senedat ve diğer her nevi vesaik ve bilmukabele bunlardan Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan arazi de bulunup Türkiye Hükümetini munhasıran alakadar edenler her iki taraftan müteakabilen iade olunacaktır.

Balada beyan olunan evrak, defatir, planlar, senedat ve diğer vesaike vazülyet olan Hükümet, kendisini dahi bunlarla alakadar addediyorsa, onları kendisi muhafaza edebilecek, ve ancak alakadar Hükümete, talep üzerine bunların fotoğraflarını veya musaddak suretlerini ita ile mükellef olacaktır.

Gerek Türkiye'den gerek arazi münfekkeden götürülmüş olan evrakın defatirinin, planların, senedatın ve diğer vesaikin asılları munhasıran alındıkları araziye müteallik buldukları takdirde müteakabilen iade olunacaktır.

İşbu muamelattan mütevellit masarif talip olan Hükümete ait olacaktır.

Ahkâmı anife, eski Omsalı İmparatorluğuna ait olup 1912 senesinden sonra Yunanistana intikal eden kazalarda kain emlak ve araziye veya evkafa müteallik defatire dahi aynı şeriat tahtında mabihüttatbiktir" (Lozan..., 1931, s.125-126).

Lozan Anlaşması, bir dönem aynı coğrafyada ve aynı yönetim altında bulunmuş ulusların, aynı devlet kurmalarıyla ortaya çıkan yeni durumda birbirlerini ilgilendiren arşiv belgelerinin suretlerinin verilmesini öngörmüştür. Bu öngörü Balkan ülkelerinin ortak mirası oluşturan arşiv kaynaklarını birlikte kullanma konusunda işbirliği yapmalarının önemli bir dayanağını oluşturmaktadır.